

O'ZBEKISTON VA XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBASIDA MADANIY
MEROSNI MUHOFAZA QILISHNING NAZARIY-HUQUQIY VA AMALIY
ASOSLARI

Jumanova Dinora Alimardon qizi

5111600 – Tarix fakulteti “Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi” bakalavriat ta’lim
yo‘nalishi 403-guruh talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekiston va xorijiy davlatlar tajribasida madaniy merosni muhofaza qilishning nazariy-huquqiy hamda amaliy asoslari ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqotda madaniy merosni asrash jarayoni faqat tarixiy obidalarni saqlash masalasi sifatida emas, balki milliy o‘zlik, ma’naviy qadriyatlar, tarixiy xotira va jamiyatning barqaror rivojlanishi bilan uzviy bog‘liq ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida yoritiladi. Maqolada milliy qonunchilik, xalqaro huquqiy hujjatlar, davlat siyosati, ta’lim-tarbiya jarayonlari va jamoatchilik ishtirokining madaniy merosni muhofaza qilishdagi o‘rni ochib beriladi. Shuningdek, xorijiy mamlakatlar tajribasi asosida madaniy meros obyektlarini saqlash, restavratsiya qilish, raqamlashtirish, yosh avlod ongida tarixiy merosga hurmat tuyg‘usini shakllantirish kabi yo‘nalishlar qiyosiy jihatdan o‘rganiladi. Tadqiqot natijalari madaniy merosni muhofaza qilishda milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va pedagogik yondashuvlarning o‘zaro bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: madaniy meros, ma’naviy qadriyat, milliy g‘oya, tarixiy xotira, huquqiy asos, xalqaro tajriba, muhofaza mexanizmi, ma’naviy tarbiya.

Аннотация: В данной статье научно анализируются теоретико-правовые и практические основы охраны культурного наследия на основе опыта Узбекистана и зарубежных государств. В исследовании процесс сохранения культурного наследия рассматривается не только как вопрос защиты исторических памятников, но и как социально-культурное явление, неразрывно связанное с национальной идентичностью, духовными ценностями, исторической памятью и устойчивым развитием общества. В статье раскрывается роль национального законодательства, международно-правовых документов, государственной политики, образовательного процесса и общественного участия в охране культурного наследия. Также на основе опыта зарубежных стран сравнительно изучаются такие направления, как сохранение, реставрация, цифровизация объектов культурного наследия и формирование у молодого поколения уважительного отношения к историческому наследию. Результаты исследования показывают взаимосвязь национальной идеи, основ духовности и педагогических подходов в системе охраны культурного наследия.

Ключевые слова: культурное наследие, духовная ценность, национальная идея, историческая память, правовая основа, международный опыт, механизм охраны, духовное воспитание.

Abstract: This article scientifically analyzes the theoretical, legal, and practical foundations of cultural heritage protection based on the experience of Uzbekistan and foreign countries. The study

considers the preservation of cultural heritage not only as a matter of protecting historical monuments, but also as a socio-cultural phenomenon closely connected with national identity, spiritual values, historical memory, and the sustainable development of society. The article reveals the role of national legislation, international legal documents, state policy, educational processes, and public participation in the protection of cultural heritage. It also comparatively examines foreign experience in such areas as preservation, restoration, digitalization of cultural heritage sites, and the formation of respect for historical heritage among the younger generation. The results of the study demonstrate the interconnection between national ideology, the foundations of spirituality, and pedagogical approaches in the system of cultural heritage protection.

Keywords: *cultural heritage, spiritual value, national idea, historical memory, legal foundation, international experience, protection mechanism, spiritual education.*

KIRISH

Madaniy meros har bir xalqning tarixiy xotirasi, milliy o'zligi, ma'naviy dunyoqarashi va ijtimoiy taraqqiyotini belgilovchi muhim omillardan biridir. U avloddan avlodga o'tib kelayotgan moddiy va nomoddiy qadriyatlar majmuasi sifatida jamiyatning o'z tarixiga, ajdodlar tajribasiga hamda kelajak taraqqiyotiga bo'lgan munosabatini ifodalaydi. Madaniy meros tarkibiga tarixiy obidalar, me'moriy yodgorliklar, arxeologik manbalar, qo'lyozmalar, xalq og'zaki ijodi, urf-odatlar, marosimlar, milliy hunarmandchilik, musiqa, raqs, an'anaviy bilim va ko'nikmalar kiradi. Shu bois madaniy merosni muhofaza qilish faqat davlat organlari yoki mutaxassislar vazifasi emas, balki butun jamiyatning ma'naviy mas'uliyati hisoblanadi.

Bugungi globallashuv sharoitida madaniy merosni asrash masalasi yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Chunki tezkor axborot almashinuvi, urbanizatsiya, turizmning kengayishi, texnologik o'zgarishlar va ayrim hollarda madaniy qadriyatlarga nisbatan befarqlik tarixiy meros obyektlarining saqlanishiga turlicha ta'sir ko'rsatmoqda. Bunday sharoitda madaniy merosni muhofaza qilishning nazariy-huquqiy asoslarini chuqur o'rganish, milliy va xalqaro tajribani qiyosiy tahlil qilish, ilg'or amaliy mexanizmlarni ta'lim va tarbiya jarayoniga tatbiq etish muhim ilmiy vazifa sifatida maydonga chiqadi.

O'zbekiston tajribasida madaniy merosga munosabat davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida shakllanib kelmoqda. Tarixiy shaharlar, qadimiy obidalar, me'moriy majmualar, buyuk allomalar merosi va xalqning boy ma'naviy qadriyatlarini asrash orqali yosh avlodda milliy g'urur, tarixiy xotira va Vatanga daxldorlik tuyg'usi mustahkamlanadi. Ayniqsa, pedagogik oliy ta'lim tizimida madaniy meros masalasini milliy g'oya va ma'naviyat asoslari bilan bog'liq holda o'rganish talabalarning ijtimoiy-falsafiy dunyoqarashini kengaytiradi.

Xorijiy davlatlar tajribasi esa madaniy merosni muhofaza qilishda huquqiy tartibga solish, muzeylashtirish, restavratsiya, raqamlashtirish, jamoatchilik nazorati, xalqaro hamkorlik va madaniy turizmni rivojlantirish kabi yo'nalishlarning samarali mexanizmlarini ko'rsatadi. Shu jihatdan, O'zbekiston va xorijiy mamlakatlar tajribasini qiyosiy o'rganish madaniy merosni himoya qilish sohasida nazariy qarashlarni boyitish,

amaliy takliflar ishlab chiqish va ta'limiy jarayonlarda undan samarali foydalanish imkonini beradi.

Adabiyotlar sharhi.

Madaniy merosni muhofaza qilish masalasi ilmiy adabiyotlarda huquqshunoslik, tarix, falsafa, madaniyatshunoslik va pedagogika fanlari kesimida keng o'rganilgan. Tadqiqotchilar madaniy merosni jamiyatning tarixiy xotirasi, milliy o'zlikni anglash omili va ma'naviy tarbiya manbai sifatida talqin etadilar. Xususan, madaniy meros obyektlarini saqlashda huquqiy normalar, davlat siyosati, xalqaro konvensiyalar va jamoatchilik ishtiroki muhim ahamiyatga ega ekani ko'plab ilmiy manbalarda ta'kidlanadi. O'zbekiston olimlari tomonidan madaniy merosni milliy qadriyatlar, tarixiy ong va yoshlar tarbiyasi bilan bog'liq holda o'rganish tendensiyasi kuchli namoyon bo'ladi. Xorijiy adabiyotlarda esa merosni muhofaza qilishda institutsional boshqaruv, restavratsiya texnologiyalari, madaniy turizm, muzey pedagogikasi va raqamlashtirish jarayonlariga alohida e'tibor qaratiladi. Mavjud tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, madaniy merosni himoya qilish faqat yodgorliklarni saqlash bilan cheklanmay, balki jamiyatda ma'naviy mas'uliyat, huquqiy madaniyat va tarixiy vorislikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Metodlar.

Tadqiqotda O'zbekiston va xorijiy davlatlar tajribasida madaniy merosni muhofaza qilishning nazariy-huquqiy hamda amaliy asoslarini o'rganishga yo'naltirilgan kompleks ilmiy yondashuvlardan foydalanildi. Eng avvalo, mavzuning mazmunini ochib berish uchun nazariy tahlil metodi qo'llanildi. Ushbu metod orqali madaniy meros, ma'naviy qadriyat, tarixiy xotira, milliy g'oya, huquqiy himoya va xalqaro majburiyat kabi tushunchalarning mazmuni ilmiy-nazariy jihatdan izohlandi. Madaniy merosni muhofaza qilishning faqat moddiy yodgorliklarni saqlash bilan bog'liq emasligi, balki jamiyatning ma'naviy taraqqiyoti, yoshlar tarbiyasi va milliy ong shakllanishi bilan bevosita aloqadorligi aniqlashtirildi.

Tadqiqot jarayonida qiyosiy tahlil metodidan ham keng foydalanildi. Bu metod O'zbekiston tajribasini xorijiy mamlakatlar tajribasi bilan solishtirish, ularning o'xshash va farqli jihatlarini aniqlash imkonini berdi. Xususan, madaniy meros obyektlarini huquqiy muhofaza qilish, restavratsiya ishlarini tashkil etish, muzeylar faoliyatini rivojlantirish, tarixiy hududlarni boshqarish, madaniy turizm va raqamlashtirish kabi yo'nalishlarda turli mamlakatlar tajribasi umumlashtirildi. Qiyosiy yondashuv orqali milliy tajribani boyitish mumkin bo'lgan amaliy mexanizmlar nazariy jihatdan baholandi.

Shuningdek, tadqiqotda huquqiy tahlil metodiga alohida e'tibor qaratildi. Milliy qonunchilik, xalqaro konvensiyalar, davlat dasturlari va madaniy merosni muhofaza qilishga oid me'yoriy-huquqiy hujjatlar mazmuni o'rganildi. Bu jarayonda madaniy meros obyektlarining davlat tomonidan ro'yxatga olinishi, ularni saqlash, tiklash, ulardan foydalanish va kelajak avlodga yetkazish bo'yicha mavjud huquqiy mexanizmlarning ahamiyati tahlil qilindi.

Pedagogik tahlil metodi esa madaniy merosni ta'lim-tarbiya jarayoniga tatbiq etish imkoniyatlarini aniqlashga xizmat qildi. Pedagogik oliy ta'lim muassasalarida milliy g'oya va ma'naviyat asoslari fanlari orqali talabalarda tarixiy merosga hurmat, milliy qadriyatlarga sadoqat, huquqiy madaniyat va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirish yo'llari ko'rib chiqildi.

Tadqiqotda umumlashtirish, tizimlashtirish va mantiqiy xulosa chiqarish metodlari asosida madaniy merosni muhofaza qilishning ilmiy-amaliy ahamiyati yoritildi.

Natijalar.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, madaniy merosni muhofaza qilish masalasi O'zbekiston va xorijiy davlatlar tajribasida ko'p qirrali ijtimoiy, huquqiy, pedagogik va ma'naviy jarayon sifatida namoyon bo'ladi. Madaniy meros obyektlarini saqlash faqat tarixiy inshootlarni tiklash yoki moddiy yodgorliklarni asrab qolish bilan cheklanmaydi. Bu jarayon jamiyatda tarixiy xotirani mustahkamlash, milliy o'zlikni anglash, yosh avlodda vatanparvarlik va ma'naviy mas'uliyat tuyg'ularini shakllantirish bilan bevosita bog'liqdir. Shu sababli madaniy merosni muhofaza qilishda huquqiy asoslar, davlat boshqaruvi, ta'lim tizimi va jamoatchilik hamkorligi bir butun tizim sifatida faoliyat ko'rsatishi zarur.

O'zbekiston tajribasida madaniy merosni saqlash davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri sifatida rivojlanmoqda. Tarixiy shaharlar, qadimiy me'moriy obidalar, ziyoratgohlar, arxeologik yodgorliklar, xalq og'zaki ijodi va nomoddiy meros namunalarini asrash orqali milliy qadriyatlar davomiyligi ta'minlanadi. Ayniqsa, Samarqand, Buxoro, Xiva, Shahrisabz kabi tarixiy markazlar nafaqat milliy, balki umuminsoniy madaniyatning muhim tarkibiy qismi sifatida e'tirof etiladi. Bu esa madaniy merosni himoya qilishda xalqaro hamkorlik, ilmiy tadqiqot, restavratsiya va turizm madaniyatini uyg'unlashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Xorijiy davlatlar tajribasi tahlili madaniy merosni muhofaza qilishda raqamlashtirish, muzey pedagogikasi, mahalliy jamoatchilik ishtiroki, maxsus fondlar faoliyati va huquqiy nazorat mexanizmlari muhim ahamiyatga ega ekanini ko'rsatdi. Ayrim mamlakatlarda tarixiy obyektlarni saqlash jarayoni ta'lim dasturlari, madaniy turizm va mahalliy iqtisodiy rivojlanish bilan chambarchas bog'langan. Bunday yondashuv madaniy merosni faqat o'tmish yodgorligi sifatida emas, balki zamonaviy jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiluvchi faol ma'naviy resurs sifatida baholash imkonini beradi.

Natijalar pedagogik oliy ta'lim tizimida madaniy meros mavzusini milliy g'oya, ma'naviyat asoslari, tarixiy ong va huquqiy madaniyat bilan bog'liq holda o'qitish samarali ekanini ko'rsatadi. Talabalarda merosga nisbatan ongli munosabatni shakllantirish kelajak pedagoglarining tarbiyaviy faoliyatida muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu orqali yosh avlodning tarixiy xotirasi, milliy g'ururi va ijtimoiy mas'uliyati mustahkamlanadi.

Muhokama.

Madaniy merosni muhofaza qilish masalasining O'zbekiston va xorijiy davlatlar tajribasi asosida o'rganilishi ushbu jarayonning faqat huquqiy yoki tashkiliy masala emas, balki chuqur ma'naviy-pedagogik mazmunga ega ekanini ko'rsatadi. Chunki madaniy meros xalqning tarixiy tajribasi, dunyoqarashi, qadriyatlari va ijtimoiy xotirasini mujassamlashtiradi. Uni asrash orqali jamiyat o'zining tarixiy ildizlari bilan bog'lanadi, avlodlar o'rtasidagi ma'naviy vorislik mustahkamlanadi va yoshlarning milliy ongini shakllantirish uchun muhim tarbiyaviy zamin yaratiladi. Shu sababli madaniy merosni muhofaza qilishda qonunchilik, ilmiy tadqiqot, ta'lim, jamoatchilik faolligi va xalqaro hamkorlik o'zaro uyg'un holda olib borilishi zarur.

O'zbekiston tajribasida madaniy merosga munosabat milliy qadriyatlar, tarixiy xotira va ma'naviy tarbiya bilan chambarchas bog'liq holda shakllanmoqda. Tarixiy obidalarni

restavratsiya qilish, qadimiy shaharlarni asrash, nomoddiy madaniy meros namunalarini targ'ib etish va yoshlar ongida ajdodlar merosiga hurmat hissini kuchaytirish ijtimoiy-ma'naviy taraqqiyotning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Biroq amaliy jarayonda ayrim muammolar ham mavjud bo'lib, ular meros obyektlaridan foydalanish madaniyati, turizm bosimi, urbanizatsiya ta'siri, aholining huquqiy xabardorligi va ayrim tarixiy hududlarni saqlash mexanizmlarini takomillashtirish zarurati bilan bog'liqdir.

Xorijiy davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, madaniy merosni samarali muhofaza qilish uchun faqat davlat nazoratining o'zi yetarli emas. Mahalliy aholi, ta'lim muassasalari, muzeylar, ilmiy markazlar, nodavlat tashkilotlar va yoshlar tashabbuslari ushbu jarayonning faol ishtirokchisiga aylanishi kerak. Ayniqsa, raqamlashtirish texnologiyalari, virtual muzeylar, elektron kataloglar, ochiq ta'lim resurslari va interaktiv ekskursiyalar madaniy merosni yosh avlodga yaqinlashtirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Pedagogik oliy ta'lim tizimida mazkur masalaning o'rganilishi bo'lajak o'qituvchilarning ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyasini rivojlantiradi. Milliy g'oya va ma'naviyat asoslari yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar madaniy merosni nafaqat tarixiy manba, balki tarbiyaviy ta'sir kuchiga ega bo'lgan ijtimoiy qadriyat sifatida anglashlari lozim. Bu esa kelajakda ta'lim jarayonida tarixiy xotira, milliy g'urur, fuqarolik mas'uliyati va madaniy ongni shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa.

O'zbekiston va xorijiy davlatlar tajribasida madaniy merosni muhofaza qilishning nazariy-huquqiy va amaliy asoslarini o'rganish shuni ko'rsatadiki, madaniy meros jamiyat taraqqiyotida faqat tarixiy yodgorliklar majmui sifatida emas, balki milliy o'zlik, ma'naviy barqarorlik, tarixiy xotira va avlodlararo vorislikni ta'minlovchi muhim ijtimoiy-ma'naviy omil sifatida namoyon bo'ladi. Madaniy merosni asrash orqali xalq o'z tarixiy ildizlarini angelaydi, ajdodlar yaratgan moddiy va nomoddiy qadriyatlarni kelajak avlodga yetkazadi hamda jamiyatda milliy g'urur, vatanparvarlik va ma'naviy mas'uliyat tuyg'ularini mustahkamlaydi.

Tadqiqot natijalari madaniy merosni samarali muhofaza qilish uchun nazariy qarashlar, huquqiy normalar, davlat siyosati, xalqaro hamkorlik, pedagogik yondashuv va jamoatchilik ishtiroki o'zaro uyg'un holda rivojlanishi zarurligini ko'rsatdi. O'zbekiston tajribasida tarixiy shaharlar, me'moriy obidalar, arxeologik yodgorliklar, ziyoratgohlar, qo'lyozmalar, xalq og'zaki ijodi va nomoddiy meros namunalarini saqlashga qaratilgan ishlar milliy qadriyatlar davomiyligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, xorijiy davlatlar tajribasi madaniy merosni muhofaza qilishda raqamlashtirish, muzey pedagogikasi, mahalliy jamoatchilik faolligi, huquqiy monitoring, restavratsiya madaniyati va madaniy turizmni tartibga solish kabi yo'nalishlar samarali natija berishini ko'rsatadi.

Pedagogik oliy ta'lim tizimida madaniy meros masalasini milliy g'oya va ma'naviyat asoslari fanlari bilan bog'liq holda o'rganish bo'lajak o'qituvchilarning ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi. Talabalarda madaniy merosga hurmat, tarixiy xotira, huquqiy madaniyat va fuqarolik mas'uliyatini shakllantirish ularning kelajakdagi tarbiyaviy faoliyati uchun muhim ilmiy-amaliy asos yaratadi. Shuning uchun madaniy merosni muhofaza qilish jarayonida ta'lim muassasalari, ilmiy markazlar, madaniyat tashkilotlari, davlat organlari va jamoatchilik hamkorligini kuchaytirish zarur.

Mazkur yondashuv madaniy merosni nafaqat saqlash, balki uni yosh avlod ma'naviy kamoloti, milliy ong va ijtimoiy taraqqiyotning faol omiliga aylantirish imkonini beradi.

ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining "Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida"gi Qonuni. Toshkent, 2001.
2. O'zbekiston Respublikasining "Arxeologiya merosi obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida"gi Qonuni. Toshkent, 2009.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish, asrash va ulardan oqilona foydalanishga oid farmon va qarorlari. Toshkent.
4. Karimov, I. A. Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
5. Mirziyoyev, Sh. M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. Toshkent: O'zbekiston, 2021.
6. Quronov, M. Milliy tarbiya va yoshlar ma'naviyati. Toshkent: Ma'naviyat, 2019.
7. Jo'rayev, N. Tarixiy xotira va milliy o'zlikni anglash. Toshkent: O'zbekiston, 2017.
8. UNESCO. Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. Paris, 1972.
9. UNESCO. Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Paris, 2003.
10. Jokilehto, J. A History of Architectural Conservation. Oxford: Butterworth-Heinemann, 1999.